

## Poznámky k zameraniu výskumu dejín filozofie na Slovensku do (a po) roku 1989

RUDOLF DUPKALA, Inštitút filozofie a etiky, Filozofická fakulta, Prešovská univerzita v Prešove, Slovenská republika

DUPKALA, R.: Notes on the Direction of the Research in the History of Philosophy in Slovakia up to (and after) 1989  
FILOZOFIA, 81, 2026, No 3, pp. 312 – 326

The leitmotif of the paper is the issue of the direction of the research on history of philosophy in Slovakia up to and after 1989. The paper critiques both methodological dogmatism as well as interpretative schematism, which presents the history of philosophy in Slovakia only through the prism of “the battle between materialism and idealism,” or later “the battle” of Marxist philosophy and so-called philosophical revisionism, where materialism and mainstream Marxism are always presented as the more progressive and scientific. In relation to this, the paper also analyzes the methodological issue of so-called “receptiveness” of philosophy in Slovakia from the 17<sup>th</sup> century until the end of the 20<sup>th</sup>. The conclusion of the article outlines the importance of democratic changes in Slovakia after 1989 while emphasizing the area of research on the history of Slovak philosophy, its contemporary evaluation and interpretation (philosophical pluralism, interpretative pluralism, etc.).

**Keywords:** history of philosophy – Slovak nation – indoctrination – plurality of interpretations

Motto:

„Napriek určitým zdaniam a určitým nádejam  
neexistuje historické vysvetlenie vo vedeckom zmysle...  
historické vysvetlenie je úplne sublunárne  
a vyhradzuje preň meno pochopenie.“

*Paul Veyne*

## Úvod

Francúzsky historik P. Veyne sa v diele s názvom *Ako písať o dejinách* vyjadril: „Od Montaigna po Foucaultove *Dejiny šialenstva* je mnohosť hodnôt v národoch a storočiach jednou z najväčších tém západnej vnímavosti. Pokiaľ sa stavia proti našej prirodzenej tendencii k anachronizmu, je tiež heuristickou hodnotou“ (Veyne 1998, 9 – 10).

S uvedeným stanoviskom P. Veyna sa plne stotožňujem a pokúsim sa ho aplikovať aj na „historické vysvetlenie“ aspoň niektorých problémov výskumu dejín filozofie na Slovensku. Hneď v úvode tohto príspevku zdôrazňujem, že diferencujem medzi obsahom pojmových spojení „dejiny filozofie na Slovensku“ a „dejiny slovenskej filozofie“. Som presvedčený, že obsah prvého pojmového spojenia, teda „dejín filozofie na Slovensku“, je podstatne širší (a z hľadiska „historického vysvetľovania“ charakteru duchovnej kultúry na Slovensku aj *významnejší* a *veľavravnejší*), než je obsah pojmového spojenia „dejiny slovenskej filozofie“. Počiatky „dejín filozofie na Slovensku“ totiž situujeme už (či až?) do 17. storočia a spájame ich s výučbou filozofie na Trnavskej univerzite a na Evanjelickom kolégiu v Prešove, zatiaľ čo počiatky „dejín slovenskej filozofie“ (ako v pravom slova zmysle „národnej filozofie“) odvodzujeme až od teoretických iniciatív predstaviteľov štúrovskej generácie.<sup>1</sup> Zatiaľ čo do „dejín filozofie na Slovensku“ zaraďujeme aj autorov inej než slovenskej národnosti, napríklad Maďarov, Nemcov, Čechov i Rusov, ktorí pôsobili a tvorili aj na našom území, do „dejín slovenskej filozofie“ zaraďujeme len slovenských autorov, čím však nijako nespochybňujeme skutočnosť, že na ich filozofickú tvorbu mohli mať (a mali) výrazný vplyv aj na Slovensku pôsobiaci autori neslovenskej národnosti. Na ilustráciu možno uviesť vplyv maďarských profesorov filozofie na Trnavskej univerzite a Evanjelickom kolégiu v Prešove, pôsobenie českých profesorov filozofie na medzivojnovnej Komenského univerzite v Bratislave alebo vplyv ruského filozofa N. O. Losského, pôsobiaceho na Slovenskej univerzite v Bratislave počas 2. svetovej vojny.

---

<sup>1</sup> Akiste nie náhodou sa ideovo-teoretické úsilie štúrovcov vymedzuje aj ako „filozofia národovotvorného činu“ Slovákov, pričom – pravdepodobne – s prvým uplatnením pojmu „slovenská filozofia“ sa stretávame u J. M. Hurbana, ktorý tento pojem použil ako redaktor *Slovenských pohľadov*, v poznámke na okraj k článku Eugena Geromettu, v tomto znení: „Mi sme všetci od odporníkou našich Hegelianmi menuvaní... mi sme však presvedčení, že ani slovenskej filozofii ňemuože dokonálo rozumieť ten, kdo Hegelou sistem ňepoznau, a s ním more filozofie ňepreplávau“ (Hurban 1847, 32).

Hneď na úvod tiež zdôrazňujem, že cieľom predkladaného príspevku je iba *priblíženie* a *zmapovanie* charakteru jednotlivých etáp výskumu dejín filozofie na Slovensku od roku 1939 do roku 1998. Mojm cieľom nie je postihnutie, či dokonca hodnotenie najcharakteristickejších črt, stránok, iniciatív a koncepcií, ktoré sú prítomné jednak v *konkrétnych* (a teda v *expressis verbis*) dejinách filozofie na Slovensku a jednak v širšie zameranej ideovo-filozofickej tvorbe, ktorá je obsiahnutá napríklad v dejinách slovenskej literatúry, respektíve v dejinách slovenskej literárnej kritiky, v dejinách slovenského politického myslenia, v dejinách slovenskej žurnalistiky a pod. Ide mi len o postihnutie najdôležitejších východísk a výsledkov doterajšieho výskumu dejín filozofie na Slovensku, ktoré realizovali jednotliví predstavitelia slovenskej filozofie, či už individuálne, ako napríklad Samuel Štefan Osuský, alebo kolektívne, t. j. ako tímy zložené napríklad z pracovníkov Filozofického ústavu Slovenskej akadémie vied, respektíve z pedagógov jednotlivých katedier a inštitútov filozofie, pôsobiacich na slovenských vysokých školách.

V príspevku sa pokúsim exemplifikovať *subjektívne* aj *objektívne* limity uvedeného výskumu, pričom poukážem predovšetkým na faktor dobovej indoktrinácie, ktorý ovplyvňoval výskum dejín filozofie na Slovensku, a to ako v podmienkach totality, počas „vojnového slovenského štátu“ v rokoch 1939 až 1945, tak aj v podmienkach hegemonie marxisticko-leninskej ideológie v rokoch 1948 až 1989.

Zdá sa, že dejiny filozofie na Slovensku majú – aspoň *sui generis* – „smolu“. Alebo ich (*de facto*) „nepoznáme“, alebo ich „poznáme“ len partikulárne, a to vo väčšine prípadov len na základe „dovo-účelových“ interpretácií. Niet pochybností o tom, že jednou z príčin tohto stavu môže byť tiež skutočnosť, že výskumu uvedených dejín sme sa doteraz komplexne a interdisciplinárne nevenovali, a preto je aj stále viac toho, čo – z oblasti dejín filozofie na Slovensku – „nepoznáme“, než je toho, o čom už (hoci len partikulárne) aspoň niečo „vieme“.

Verifikovať toto tvrdenie možno – podľa môjho názoru – aj na základe vyhodnotenia odpovedí na nasledovné otázky: 1. Koľko je vôbec u nás tých autorov, ktorí sa výskumne zaoberajú dejinami filozofického myslenia na Slovensku, a koľkí z nich poznajú napríklad aj jeho počiatky späť hneď s *prvou definíciou* filozofie v jazyku Slovanov, ktorá je obsiahnutá v moravsko-panónskej legende *Život Konštantína – Cyrila*? 2. Koľkí z týchto (aktuálnych) autorov sa v uvedených dejinách orientujú tak detailne, že dokážu interpretovať napríklad aj *prvý výklad* aristotelovskej logiky, ktorý na našom území predstavil profesor prešovského Evanjelického kolégia Eliáš Ladiver? Prípadne: 3. Koľkí

z nich majú poznanie aj o tom, že autorom prvej verejne publikovanej „kritiky“ Kantovho slávneho diela *Kritika čistého rozumu* bol (už počas Kantovho života) profesor Trnavskej univerzity Ján Baptista Horváth? 4. Koľkí z týchto autorov poznajú aj – na Slovensku – fakticky prvú, prameňmi podloženú a argumentačne fundovanú interpretáciu Nietzscheho filozofie, obsiahnutú v tvorbe Alexandra Matušku, respektíve rovnako prvú, hoci „len“ špecificky literárnu koncepciu „filozofie dejín Slovákov“, ktorú nám vo svojom prozaickom diele zanechal Vladimír Mináč?

Pritom by sme nemali strácať zo zreteľa skutočnosť, že naše aktuálne poznanie dejín filozofie na Slovensku je už sprostredkované nejakým predchádzajúcim výskumom, ktorý mohol byť (a často aj bol) „mainstreamovo“ modifikovaný. Faktom je, že už samotný výskum dejín filozofie na Slovensku má nielen svoju tradíciu, ale tiež svoje „dejiny“, a že aj tie si už zasluhujú osobitnú výskumnú pozornosť. Bez poznania bývalých aj súčasných metodologických východísk a výsledkov tohto výskumu je totiž akékoľvek poznanie samotných (vlastných) dejín filozofie na Slovensku, vrátane dejín slovenskej filozofie 20. storočia, zásadne *limitované*.

Ešte raz zdôrazňujem, že cieľom predkladaného príspevku nie je hodnotenie *celkových* dejín filozofie na Slovensku (to môžu zvládnuť len profesionálne pripravené a interdisciplinárne kreované tímy bádateľov). Cieľom tohto príspevku je predstaviť len jednotlivé etapy tohto výskumu, s poukázaním na jeho objektívne (a niekde aj subjektívne) „úskalía“, východiská, ambície a limity. Uvedomujem si, že naplnenie tohto cieľa, v plnom rozsahu, môže byť nad moje individuálne sily. Uspokojím sa preto aj s tým, ak moje poznámky prispievajú k prehĺbeniu motivácie tých, ktorí tento cieľ (raz) naplniť a splniť dokážu. Dejiny filozofie na Slovensku vrátane dejín slovenskej filozofie si to určite zaslúžia.

### 1. Počiatky výskumu dejín filozofie na Slovensku

Je známe, že – ako názvom, tak aj *de facto* – *Prvé slovenské dejiny filozofie* vyšli v Liptovskom Sv. Mikuláši v roku 1939 a ich autorom bol S. Š. Osuský. Pred vydaním tohto diela vyšli na Slovensku pravdepodobne len dve porovnateľné práce: *Bölcészettörténet*<sup>2</sup> (Eperjes, 1888) od Mátyása Sziláviky a *A filozófia története*<sup>3</sup> (Pozsony a Budapest, 1904) od Lajosa Serédiho. Okrem týchto prác boli na Slovensku v období medzi dvoma svetovými vojnami známe aj práce *Dejiny*

---

<sup>2</sup> Dejiny humanitných vied.

<sup>3</sup> Dejiny filozofie.

*filosofie II. Novověk* (Praha, 1933) od Emanuela Rádla a *Meditace věků IV. Filosofie nejnovější: od Kanta po dnešní dobu* (Brno, 1932) od Josefa Kratochvíla.

Pripomínam, že – podľa Osuského – sú to práve dejiny filozofie, ktoré môžu

zachytiť veľké úsilie ľudského ducha, ako stále hľadá pravdu, môžu poučiť o myšlienkovom prúde u jednotlivých národov, oboznámiť s rozličnými izmami, ideami, prúdmi, ktoré ako potôčky postupne sa zlievali v dnešnú rieku myšlienkového sveta (Osuský 1939, 10 – 11).

Napriek tomu, že dejiny filozofie hodnotí S. Š. Osuský naozaj vysoko, medzi konkrétne (a samostatné) filozofické disciplíny ich nezaraďuje.

Z hľadiska témy tohto príspevku možno za doslova priekopnícky považovať Osuského pokus o *prvé* spracovanie dejín filozofie Slovanov, pričom v časti, ktorú venoval tejto problematike, vyčlenil aj samostatnú kapitolu o dejinách slovenskej filozofie. Poukazuje na to aj J. Kocka, ktorý v tejto súvislosti zdôrazňuje, že

je to najcennejšia časť knihy a jej hodnota je trvalá, lebo bol to prvý syntetický pohľad na myšlienkovú kultúru u nás a mal národno-vedomovacu funkciu. Aj dnes, keď máme viaceré varianty a antológiu dejín slovenskej filozofie, nemôžeme zabudnúť na túto prvú brázdú, ktorá ukázala, že ani na našom území nebola v minulosti duchovná púšť, ale bol tu (duchovne) rozvitý život (Kocka 1994, 590).

Napriek tomu, že Osuský pri spracovaní dejín filozofie na Slovensku uplatnil „len“ metódu *pozitivistickej deskripcie*, predsa sa mu podarilo zachytiť takmer všetky najvýznamnejšie filozofické postavy a iniciatívy, pôsobiace na území Slovenska od obdobia humanizmu a renesancie až do roku 1938.

V tejto súvislosti si výskumnú pozornosť zaslúži najmä kapitola nazvaná „Od osvietenstva k idealizmu“, ktorá zahŕňa filozofiu a „ideológiu“ slovenského národného obrodovania. Osuský tu nadväzuje na svoju trojzväzkovú *Filozofiu štúrovcov* (Myjava, 1926, 1928 a 1932). Pozitívne sa tu žiada oceniť to, že Osuský sa v tomto prípade neuspokojuje len s parafrázovaním a s popisom filozofických názorov jednotlivých štúrovcov, ale že sa snaží načrtnúť aj príčiny ich neskoršej filozofickej diferenciácie na *hegelianov* a *anti-hegelianov*. Škoda, že podobne nespracoval aj ďalšie obdobie vo vývine – už v pravom zmysle slova – slovenskej filozofie, napríklad koncepcie prezentované nastupujúcou generáciou (S. Štúrom, I. Hrušovským, Š. Polakovičom, C. Dudášom atď.), ktoré sú, naopak, spracované len prehľadovo, a teda na nepostačujúcej analytickej aj interpretačnej úrovni.

Zdá sa, že práve tieto časti Osuského *Prvých slovenských dejín filozofie* viedli niektorých neskorších bádateľov v oblasti dejín slovenskej filozofie k pomerne prísnemu (a do istej miery aj k ideologickému) hodnoteniu tohto jeho diela, keď v kolektívnej práci s názvom *Prehľad dejín slovenskej filozofie* (Bratislava, 1965) na jeho adresu uviedli:

Osuského... Prvé slovenské dejiny filozofie sú objektivistickým prehľadom dejín filozofie od najstarších čias po modernú dobu. Celý výklad je súhrom dát a stručnou informáciou o základných myšlienkach filozofov. To podstatné a najdôležitejšie, postihnutie vnútornej i vonkajšej zákonitosti pohybu filozofického myslenia, v diele chýba. Dejiny filozofie, ako ich vyložil Osuský v tomto diele, sú mozaikou náhľadov, myšlienok, mien odtrhnutých od života (Várossová 1965, 394 – 395).

Nazdávam sa, že uvedené námietky proti Osuského *Prvým slovenským dejinám filozofie* by sa nemali jednostranne generalizovať. Rozhodne nie všetko, čo je v týchto dejinách filozofie obsiahnuté, bolo aj naozaj „od života odtrhnuté“. Minimálne jeho reflexie filozofického myslenia na Slovensku, v období národného obrodzenia, svedčia skôr o opaku. Rovnako len ťažko možno Osuskému – ako teológovi – vyčítať, že „nepostihol“ tie, respektíve také vnútorné a vonkajšie zákonitosti pohybu filozofického myslenia v dejinách, ktoré sa – z úplne iných metodologických a interpretačných pozícií – usiluje postihnúť napríklad materialisticky či sekulárne orientovaný historik filozofie. A už vôbec by sa mu – ako teológovi – nemalo vyčítať, že sa aj vo svojej dejinno-filozofickej koncepcii snaží „zosúladiť“ alebo „podriadiť vedu a filozofiu teológii“ (Bakoš 1988, 223).<sup>4</sup>

V danom kontexte si dovoľím poznamenať, že skutočne nezaujatý historik filozofie by nemal pristupovať k hodnoteniu diel predošlých autorov z interpretačne *apriórnej* a navyše axiologicky monistickej pozície, ale mal by tieto diela skúmať z hľadiska ich konkrétnej (a komplexnej) dobovej podmienenosti, ich ideovej svojbytnosti a v neposlednom rade aj z hľadiska ich filozoficky „imanentnej determinácie“.

---

<sup>4</sup> Pripomínam, že Osuský hneď v úvodnej kapitole svojich *Prvých slovenských dejín filozofie* vymedzil vzťah filozofie, náboženstva a vedy slovami: „Kolískou filozofie je náboženstvo, kolískou vied je filozofia... filozofia vedie k absolútnej pravde a múdrosti, k Bohu“ (Osuský 1939, 10 – 11).

## 2. Výskum dejín filozofie na Slovensku v období ideologického monopolu marxisticko-leninskej filozofie

Takmer po dvadsiatich rokoch, ktoré uplynuli od vydania Osuského *Prvých slovenských dejín filozofie*, sa problematika dejín filozofie na Slovensku stala predmetom výskumného záujmu aj vo Filozofickom ústave Slovenskej akadémie vied. Svedčí o tom publikácia nazvaná *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie* (Bratislava, 1957), ktorej autormi boli zväčša začínajúci historici filozofie, ako J. Bodnár, E. Várossová, T. Münz, J. Martinka, I. Hrušovský a ďalší.

Už z obsahového zamerania týchto *Kapitol* vyplýva, že výskum nami sledovanej problematiky nediferencoval medzi „dejinami slovenskej filozofie“ a „dejinami filozofie na Slovensku“. Napriek tomu, že išlo o – v podstate – prvé marxistické spracovanie „dejin slovenskej filozofie“, a že výskum sa realizoval v atmosfére doznievajúceho stalinského dogmatizmu a ždanovovského metodologického schematizmu, patrí ku cti tvorcov tohto projektu, že sa aspoň usilovali vymaniť z osídliel vyššie uvedenej indoktrinácie.

Pripomínam, že táto indoktrinácia sa v oblasti výskumu dejín filozofie, vrátane dejín filozofie na Slovensku, respektíve dejín slovenskej filozofie, prejavovala tým, že ako *conditio sine qua non* uvedeného výskumu bola vyžadovaná stalinsko-ždanovovská metodológia, podľa ktorej dejiny filozofie sú len kontinuálnym „bojom materializmu s idealizmom“, pričom materializmus stojí vždy na strane pokroku a vedy, zatiaľ čo idealizmus mal v každej svojej podobe „spiatočnícky, retardačný a nevedecký charakter“ (Ždanov 1950, 92 – 93).

Na ilustráciu úsilia vyššie uvedeného kolektívu autorov, vymaniť sa z osídliel dobovej indoktrinácie, možno uviesť ich stanovisko obsiahnuté v úvode ku *Kapitolám z dejín slovenskej filozofie*, kde sa síce deklaruje „povinnosť“ rešpektovať „odlišnosti marxistickej a buržoáznej koncepcie dejín filozofie“, súčasne sa tu však konštatuje, že „otázka hodnotenia“, ktorá aj z hľadiska marxistických dejín filozofie zaujíma „ústredné miesto“, je v skutočnosti

...zložitejšia, ako sa naoko zdá a ako ju ponímali v posledných rokoch niektorí marxistickí historici filozofie najmä pod vplyvom Ždanovovej definície dejín filozofie. Konkrétne výskumy v národných dejinách filozofie ukázali, že sa pojmy materializmus a idealizmus nekryjú vždy s pojmom pokrokovosť a reakčnosť a že za jediné kritérium pokrokovosti nemožno považovať to, či filozofia bola materialistická alebo idealistická... nejedna filozofická náuka, ktorá z hľadiska vývinu materializmu znamenala pozitívny ideový prínos, mohla hrať dočasne úlohu práporu reakčných spoločenských síl a naopak, pokrokové triedy vyjadrovali niekedy svoj politický radikalizmus aj v rúchu idealistickej filozofie (Várossová 1957, 11).

Osobne sa stotožňujem s týmto stanoviskom kolektívu autorov *Kapitol z dejín slovenskej filozofie* a vyjadrujem presvedčenie, že takto formulovaný *metodologický princíp* hodnotenia materializmu a idealizmu v dejinách myslenia má svoje opodstatnenie aj vo výskume dejín filozofie na Slovensku.

Vzápätí, po vydaní *Kapitol*, sa však zo strany niektorých členov slovenskej filozofickej obce ozvali aj zjavne kritické hlasy, namierené proti jednotlivým autorom tohto diela. Azda najvýraznejšie sa v tomto smere angažovali L. Hanzel a M. Topol'ský, ktorí vyčítali *Kapitolám* ústup z pozícií marxizmu na platformu *sociáldemokratizmu*, *novopozitívizmu*, či dokonca aj *revizionizmu*. Napríklad M. Topol'ský vyjadril svoje kritické stanovisko slovami:

Reči o celkovej spoločenskej pokrokovosti toho-ktorého javu, na ktorých sú koncipované aj *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie*, okrem toho, že chcú kompromisnícky dosiahnuť, aby bol aj vlk sýty, aj ovca celá, vlastne viacej pletú ako vysvetľujú (Topol'ský 1958, 8 – 9; porovnaj Hanzel 1955, 1340 – 1343).

Autori *Kapitol* sa však takýmito útokmi nedali odradiť a pokračovali vo svojom výskume, ktorého ďalším parciálnym výsledkom, na ich ceste k spracovaniu *syntetických* dejín slovenskej filozofie, bola kolektívna monografia s názvom *Prehľad dejín slovenskej filozofie* (Bratislava 1965). Výskum danej problematiky bol v tomto diele rozšírený nielen o nové témy, ale tiež o analýzu a interpretáciu nového pramenného materiálu.

Napriek tomu, že po roku 1971 obdobie stalinského dogmatizmu vystriedalo nemenej dogmatické obdobie normalizácie, výskum dejín filozofie na Slovensku pokračoval, a to v niekoľkých ohľadoch aj relatívne úspešne. Potvrďuje to práca *Antológie z dejín českého a slovenského filozofického myslenia* (Praha 1981), ktorú zostavili M. Pauza a D. Hajko, a tiež viaceré monografie a vedecké štúdie, venované najvýznamnejším predstaviteľom slovenskej filozofie. Napokon boli vydané aj prvé „syntetické“ *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku* (Bratislava 1987), na ktorých spracovaní sa pod vedením J. Bodnára podieľali: M. Burica, D. Hajko, R. Marsina, T. Münz, M. Oravcová, T. Palovičová, J. Sopko, V. Timura a E. Várossová.

Pravdou je, že aj toto – *sui generis* – priekopnícke dielo bolo ešte ovplyvnené tzv. „normalizačnou terminológiou“ (ide najmä o frekvenciu terminologických spojení typu: marxisticko-leninský výskum, marxisticko-leninská interpretácia, marxisticko-leninské hodnotenie a pod.), *duch* tohto diela sa však už – obrazne – vznášal v atmosfére gorbačovovskej perestrojky a očakávanej demokratizácie nielen v oblasti ekonomickej základne našej spoločnosti, ale tiež v oblasti jej politickej a duchovnej nadstavby.

Uvedená skutočnosť sa premietla aj do celkovej metodológie daného výskumu, ktorá už zjavne vykazuje marxisticky neortodoxný charakter. Tzv. metodologické vodidlo, určujúce smer celého výskumu, bolo vedúcim autorského kolektívu, J. Bodnárom, charakterizované slovami:

V globálnom zmysle slova dejiny filozofie boli vždy arénou boja materializmu a idealizmu. Historik filozofie však musí nevyhnutne skúmať historicko-filozofický proces ako mnohotvárnny, zložitý útvar so široko diferencovanou škálou rôznych prúdov, smerov, názorov... boj materializmu s idealizmom v minulosti nemal vždy konkrétnu podobu boja dvoch jednoznačne vyhranených protikladov... zvolené *metodologické vodidlo* nám umožnilo značne diferencovanejší a plastickejší pohľad na naše ideové dedičstvo, v každom prípade nám pomohlo prekonať schematický staticko-ilustratívny prístup, založený na *vzorkovaní* názorov a koncepcií podľa známej čierneho-bielej schémy. Východiskovým bodom sa stal výskum smerov charakterizujúcich imanentný vývin filozofie danej etapy, ďalej ich interpretácie, resp. modifikácie v konkrétnych, špecifických podmienkach ich pôsobenia ako reálny obraz pomerov v danej epoche, ako odraz špecifických prejavov duchovného života spoločnosti (Bodnár 1987, 11).

Výsledkom uplatnenia tohto metodologického vodidla bolo zavrnutie dogmatických téz o vždy, všade a zaručene pokrokovom charaktere materializmu a, naopak, reakčnej úlohe idealizmu, predovšetkým pri jeho využití v pokusoch o *revíziu* pôvodného učenia marxizmu-leninizmu. Tu sa žiada pripomenúť, že k prvému spochybneniu zmyslu normalizačného boja s tzv. revizionizmom došlo napokon práve v oblasti výskumu „dejín slovenskej filozofie“, a to už pred obdobím normalizácie, o čo sa zaslúžila predovšetkým E. Várossová, keď v doslove k *Prehľadú dejín slovenskej filozofie* – okrem iného – napísala:

Také termíny ako *revizionizmus*, *nepriateľ marxizmu* atď. majú politický význam. Na pôde filozofie a každej vedeckej výmeny názorov sú to v tomto zmysle pojmy neadekvátne. Alebo vo filozofii a vede ide o poznanie skutočnosti, o snahu po pravde atď., alebo filozofia upadne do scholastického pridržania sa autorít, dogiem a inkvizitorského hľadania *kacírov*, *revizionistov*, a potom to už nie je filozofia (Várossová 1965, 523).

Škoda, že tieto – svojho druhu – „prorocké slová“ (prvej dámy slovenskej filozofie v 20. storočí) neboli vypočuté náležitým spôsobom; osud slovenskej filozofie sa mohol uberať iným (určite nie „normalizačným“) smerom.

### 3. Výskum dejín filozofie na Slovensku po roku 1989

Po novembri roku 1989 nastali u nás radikálne spoločenské a politické zmeny. Zrušením článku Ústavy ČSSR o vedúcej úlohe komunistickej strany zanikol aj štyridsaťročný monopol ideológie marxizmu-leninizmu. Spolu s tým zanikli aj všetky – ideologicky motivované – cenzúrne opatrenia z obdobia normalizácie. Zásadne nové podmienky sa vytvorili tiež pre rozvoj v oblasti humanitných vied vrátane filozofie. V nadväznosti na to sa objavili aj nové možnosti výskumu dejín filozofie na Slovensku.

Aktuálne najvýznamnejším výsledkom výskumu dejín filozofie na Slovensku z obdobia po roku 1989, je kolektívna monografia *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí* (Bratislava 1998), ktorú zostavili K. Kollár, A. Kopčok a T. Pichler. Akiste nie náhodou sa v posudkoch jej recenzentov konštatuje, že je to „prvý pokus opísať, dokumentovať i hodnotiť vývin filozofického myslenia na Slovensku v končiacom sa storočí“ (M. Zigo), alebo že týmto dielom „preniká duch pluralitného myslenia nielen pri výbere prezentovaných filozofov, ale aj pri uplatňovaní metód spracovania ich odkazu“ (M. Marcelli). Hneď v úvode tejto práce editori sľubujú, že jednotliví autori sa „bez predpojatosti a animozít“ pozrú na našu filozofiu v 20. storočí a uvedú na jej scénu aj tých, ktorí boli „obchádzaní“, „umlčovani“ alebo „dezinterpretovaní“ (Kollár – Kopčok – Pichler 1998, 7), a svoj sľub dodržali. V takmer päťstostranovom texte, ktorý vnútorne rozčlenili na viacero kapitol a podkapitol (napríklad: *náboženská filozofia, sociálna filozofia, scientizmus, kritický realizmus, marxistická filozofia, filozofický dissent, axiológia a logika* atď.), predstavili naozaj celú plejádu známych aj menej známych autorov, ktorých dielo dotvára pestrý kolorit filozofického myslenia na Slovensku v 20. storočí.

V práci je programovo rešpektovaná zásada *pluralizmu interpretácií*. Žiadny z autorov nevnucuje čitateľovi svoj názor a svoje hodnotenie. Ako minulosť, tak aj prítomnosť filozofie na Slovensku, vrátane slovenskej filozofie, sa tu prezentuje vo vnútorne diferencovanej, rozmanitej i rôznorodej podobe. Vývin filozofického myslenia na Slovensku v 20. storočí je tu zmapovaný a uchopený ako proces, na ktorom sa podieľajú *vnútorné* i *vonkajšie* podmienky, okolnosti a činitele. Spracúvanie a interpretačné precizovanie výskumného materiálu je „vyhodnocované“ na pozadí tzv. *kritickej historiografie*, ktorá – podľa editorov – „ako jediná môže oddeliť vo filozofii časovo platné výsledky od jej výsledkov platných nadčasovo“ (Kollár – Kopčok – Pichler 1998, 8).

Osobne oceňujem, ako sú pri analýzach a interpretáciách filozofických iniciatív (konceptí a konkrétnych prác) jednotlivých slovenských autorov vyhodnotené ich reflexie cudzích, západoeurópskych vplyvov a vzorov, a ako je zdôvodňovaná aspoň ich aplikatívna tvorivosť a originalnosť.<sup>5</sup>

Nazdávam sa, že výskum dejín filozofie na Slovensku po roku 1989 umožňuje hlbšie nahliadnúť aj do – stále málo prebádaných – „útrobov“ problému tzv. *receptívnosti* filozofického myslenia na Slovensku, s ktorým sa často a zjednodušene spája aj problém jeho – údajne odvekého – *epigónstva*. Ide tu o schopnosť súčasných slovenských historikov filozofie odlišiť tzv. *vplyvológiu* – chápanú len v kontexte nekritického nasledovania a napodobňovania cudzích vzorov – od tvorivej nadväznosti, ktorá sa prejavuje napríklad v schopnosti špecifickej modifikácie a aplikácie cudzích myšlienkových vplyvov na novú oblasť bádania atď. V tejto súvislosti však platí, že ak

chceme odkázať na potrebu akcentovania vlastnej myšlienkovvej tvárnosti našej kultúry (i filozofie), je potrebné čeliť tak intelektuálnemu *internacionalizmu*, ktorý ide ruka v ruku s podceňovaním domácich tradícií, ako aj akémusi kultúrnemu *izolacionizmu*, ktorý by chcel všade nachádzať a za každú cenu odhaliť akýsi domáci, írečitý svojráz, ktorý sa najčastejšie vidí práve v odmietaní prvkov európskej, respektíve západnej modernity (Bakoš 2002, 287).

Som presvedčený o tom, že autorom *Dejín filozofie na Slovensku v XX. storočí* sa podarilo vyhnúť uvedeným nástrahám. Azda najlepšie to ilustrujú, či priam exemplifikujú, jednotlivé interpretácie úctyhodného diela Igora Hrušovského, ktoré v príslušných kapitolách prezentujú A. Kopčok, J. Bodnár, V. Bakoš, J. Kocka a J. Viceník. Z ich interpretácií zjavne vyplýva, že I. Hrušovský, napriek svojej recepcii západoeurópskeho scientizmu, respektíve svojej „otvorenosti“ pre intelektuálny internacionalizmus, ako aj určitej (dobovej) poplatnosti domácomu kultúrno-politickému izolacionizmu, filozofii (ako takej) „vrátil“ určite viac, než si od nej „požičal“, a vo vzťahu ku slovenskej filozofii to platí minimálne dvojnásobne.

Výskum dejín filozofie na Slovensku sa v súčasnosti rozvíja aj na jednotlivých katedrách a inštitútoch filozofie. Priekopníkom v tomto smere je Katedra filozofie a dejín filozofie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského

---

<sup>5</sup> V úvodnej poznámke (*Od editorov*) sa v tejto súvislosti konštatuje: „Publikácia charakterizujúca filozofické uvažovanie u nás v 20. storočí svedčí tiež o tom, že nevyhnutným meradlom sa musí stať nielen to, ako daná myšlienka, postava, daný prúd reagoval na podnety európskej a svetovej filozofie, ale aj to, ako a čím presahoval domáci horizont“ (Kollár – Kopčok – Pichler 1998, 8).

(FiF UK) v Bratislave, kde sa uvedený výskum realizuje v rámci grantových projektov, pričom sa sústreďuje na výučbu filozofie a jej výsledky od polovice 20. storočia doteraz.

Podobná iniciatíva sa rozvíja aj na Inštitúte filozofie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, kde sa v rámci projektu VEGA uskutočňuje výskum orientovaný na pokolenia slovenskej filozofie: generačné a dobové impulzy v ideovej kinetike slovenskej filozofie 20. storočia. Dokladá to aj encyklopédia *Osobnosti slovenskej filozofie 20. storočia* (Prešov, 2024), zostavená F. Mišinom, na ktorú reagoval J. Piaček vo svojej recenzii, slovami:

Už dávno nebolo takým potrebným pozrieť sa pokojným okom a s triezvou myslou na dianie sebareflexie slovenskej kultúry a slovenskej reality vôbec, v podobe sondy do súčasného slovenského filozofického významového univerza... Skvelý je zámer podnietiť vlastné uvažovanie o domácej filozofickej identite, respektíve aj o jej absencii (Piaček 2024, 677 – 678).

S týmto konštatovaním J. Piačeka sa plne stotožňujem a „zámer podnietiť uvažovanie o domácej filozofickej identite, respektíve o jej absencii“ považujem, aj z hľadiska súčasného výskumu dejín filozofie na Slovensku, za tzv. „úlohu načas“.

#### 4. Záver

Hodnotenie výskumu dejín filozofie na Slovensku, a osobitne slovenskej filozofie 20. storočia, bolo a je stále *problematické*. Symbolicky možno konštatovať, že z hľadiska pohybov na pôde súčasnej slovenskej filozofie 20. storočia ešte ani úplne neskončilo. Viacerí predstavitelia tejto filozofie, ktorí sa narodili v 20. storočí, patria k jej *spolupútnikom* ešte aj dnes, a minimálne vo svojich spomienkach sa môžu „preniesť“ aj do labyrintov duchovnej atmosféry predchádzajúcej doby.

Problém *vnímania* a *hodnotenia* každého kultúrno-spoločenského javu, vrátane fenoménu dejín filozofie na Slovensku, závisí od uhla pohľadu *vnímajúceho*, ktorý je podmienený aj jeho aktuálnou časovou vzdialenosťou od *vnímaného* javu. Zdá sa, že v prípade *vnímania* a *hodnotenia* dejín filozofie je lepšie, ak je konkrétna časová vzdialenosť väčšia. Avšak, ako sa táto (časová) vzdialenosť od *vnímaného* javu *zväčšuje*, tak sa počet tých, ktorí boli jeho „očitými svedkami“, (permanentne) *znižuje*. Nemali by sme strácať zo zreteľa skutočnosť, že výskum dejín filozofie sa vzťahuje predovšetkým na tých, ktorí už medzi nami nie sú, a teda na naše interpretácie a hodnotenia ich diela reagovať už nemôžu. Aj napriek tomu (či práve preto?) cíňa na každého súčasného bádateľa v tejto

oblasti nejaká „nášľapná mína“, ktorá len čaká na svoj „mediálny výbuch“. (Netreba zabúdať na vekmi overené: *po boji je každý generál.*)

Slovenská filozofia 20. storočia sa neformovala a nerozvíjala v ideovo-politickom vzduchoprázdne. Naopak, prebýjala sa k životu v duchovne intolerantnej a spoločensky neslobodnej atmosfére dvoch totalitných režimov, ktoré sa vymedzujú rokmi 1939 až 1945 a 1948 až 1989. Výnimkou bola len ideová a politická *epizóda*, ktorú priniesla tzv. pražská jar v roku 1968.

Napriek tomu, že slovenská *mainstreamová* filozofia splácala vládnucej politike a ideológii svoju nezanedbateľnú „daň“, slovenská filozofia ako taká, teda ako aj tá neverejná, skrytá, „undergroundová“, disidentská či dokonca len úplne osobná a diskrétna, t. j. „písaná do zásuvky“, sa nikdy nezredukovala iba na „bezmocnú slúžku“ totalitnej politiky a ideológie. Niet pochybností o tom, že na ilustráciu tejto skutočnosti možno uviesť hneď niekoľko konkrétnych príkladov (a nemám pritom na mysli len neverejnú či dokonca utajovanú tvorbu S. Štúra počas vojnového Slovenského štátu alebo slovenský *dissent*, reprezentovaný M. Šimečkom a M. Kusým v etape tzv. komunistickej normalizácie). Aj s prihliadnutím na túto skutočnosť sa žiada konštatovať, že akékoľvek redukovanie slovenskej filozofie len na filozofiu zahalenú do *čierneho, hnedého* alebo *červeného* súkna je výskumne neadekvátne. Ani aktuálne hodnotenie slovenskej filozofie 20. storočia však nemusí byť ľahké. Viacerí súčasní bádatelia v tejto oblasti výskumu boli – hoci len určitú dobu – existenciálne zakotvení aj v období pred rokom 1989 (autora tohto príspevku z toho nevynímajúc), a tak im – pri hodnotení – môže chýbať nevyhnutný časový odstup.

Každý, kto sa dnes rozhodne skúmať a interpretovať slovenskú filozofiu 20. storočia, musí preto počítať s nástrahami *subjektívnej* aj *objektívnej* povahy. Tie subjektívne môže ako-tak vytesniť už tým, že sa úprimne vysporiada s vnútorným hlasom svojho „sokratovského daimonia“, s ktorým napokon všetci zvädzame svoj celoživotný zápas „bez svedkov“. Tie objektívne nástrahy už dnes nemusia pôsobiť tak, ako pôsobili v čase jednej alebo druhej totality, keď bola – okrem iného – mocensky vymáhaná aj *oficiálna* metodológia historicko-filozofického výskumu vrátane výskumu samotných dejín slovenskej filozofie.

Súčasný výskum dejín filozofie na Slovensku by mal tieto dejiny uchopiť vskutku heuristicky, t. j. ako vnútorne diferencovaný, nie homogénny, ale pluralitný duchovný fenomén. (Iba „metodologická slepota“ neumožňuje *vidieť* pre stromy les a naopak...)

O. Mészáros zhrnul „možné úlohy“, ktoré stoja pred aktuálnym výskumom dejín filozofie na Slovensku, do týchto konštatácií:

Prvá časť možných úloh patrí do oblasti poctivej pozitivistckej práce s prameňmi a autormi... Určite by sme dospeli k prekvapujúcim záverom, keby sme konfrontovali celoštátne osnovy výučby marxistickej filozofie používané v 70. a 80. rokoch na Ústavoch marxizmu-leninizmu s obsahom výučby tej istej filozofie napríklad na Katedre filozofie FiF UK. Takisto by sa dali urobiť prehľady publikácií v časopisoch *Filozofický zborník* (1950 – 1952), *Filozofický časopis* (1953 – 1955), *Slovenský filozofický časopis* (1956 – 1960), *Filozofia* (1966 – dodnes). Keďže pomaly, ale isto odchádza aj tá generácia filozofov, ktorá bola aktívna v 70. a 80. rokoch, považoval by som za užitočné použiť metódu *oral history* a ísť cestou odkrytia ich osobných postojov... a vytvoríť tým databázu pre neskoršie bádania (Mészáros 2025, 38 – 39).

## Epilóg

V súčasnosti sa na pôde slovenskej filozofie obnovujú a rozširujú podmienky pre pluralizmus filozofických smerov a koncepcií. Spolu s tým sa rozvíja aj stále obsažnejší a zmysluplnejší *filozofický dialóg*. Slovenská filozofia má šancu prezentovať sa ako reálna súčasť európskeho ideovo-intelektuálneho priestoru. Nemal by to byť pre ňu priestor ani „úplne nový“, ani „úplne neznámy“. Vyjadrujem nádej, že sa v tomto priestore nestratí. O tom, či sa tak stane, rozhodujú všetci, ktorí sa na jej pôde úprimne angažujú. A tu sa už žiada dodať len vekmi overenú skúsenosť, z ktorej vyplýva, že ak sa niečo (naozaj) týka všetkých, mali by sa o to usilovať všetci.

## Literatúra

- BAKOŠ, V. (1988): *Filozofické myslenie na Slovensku v medzivojnovom období*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- BAKOŠ, V. (2002): Receptívnosť slovenského myslenia ako problém. *Filozofia*, 57 (4), 285 – 289. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/2002/4/285-289.pdf>
- BODNÁR, J. (ed.) (1987): *Dejiny filozofického myslenia na Slovensku I*. Bratislava: Veda.
- HANZEL, L. (1955): Revízia vedeckého svetonáhľadu – ideologický základ a východisko sociáldemokratizmu. *Pod zástavou socializmu*, 4 (21), 1340 – 1343.
- HURBAN, J. M. (1847): Redakčná poznámka k článku E. Geromettu „Slovanou náklonnosť ku slobodě“. *Slovenskje pohľadi*, 2 (2).
- KOCKA, J. (1994): Odkaz Osuského „Prvých slovenských dejín filozofie“. *Filozofia*, 49 (9), 585 – 592. Dostupné na: <https://filozofia.sav.sk/sites/default/files/doc/filozofia/1994/9/585-592.pdf>
- KOLLÁR, K. – KOPČOK, A. – PICHLER, T. (eds.) (1998): *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava: Infopress.
- KRATOCHVIL, J. (1932): *Meditace věků: dějinný vývoj filosofického myšlení. Díl IV. Filosofie nejnovější: od Kanta po dnešní dobu*. Brno: Barvič & Novotný.

- MÉSZÁROS, O. (2025): Čo s marxistickou filozofiou? In: Marcheuský, O. – Švaňa, L. (eds.): *Filozofické pokolenia: ich formovanie, vplyv a odkaz v slovenskom a českom prostredí 20. storočia a súčasnosti*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity, 25 – 40.
- MIHINA, F. (2024): *Osobnosti slovenskej filozofie 20. storočia*. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- OSUSKÝ, S. Š. (1939): *Prvé slovenské dejiny filozofie*. Liptovský Sv. Mikuláš: Tranoscusius.
- PIAČEK, J. (2024): Prepotrebný posun v prístupe k slovenskej filozofii. *Filozofia*, 79 (6), 677 – 683.  
DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2024.79.6.8>
- RÁDL, E. (1933): *Dejiny filozofie II. Novovek*. Praha: Jan Laichter.
- SERÉDI, L. (1904): *A filozófia története*. Pozsony – Budapest: Stampfel Károly.
- STANISLAV, J. (1933): *Životy slovanských apoštolov Cyrila a Metoda. Panonsko-moravské legendy*. Praha a Bratislava: L. Mazáč.
- SZLÁVIK, M. (1888): *Bölcsészettörténet*. Eperjes: Kókai Lajos.
- TOPOLSKÝ, M. (1958): Ešte raz o pokroku a pokrokovosti. *Predvoj*, 2 (11).
- VÁROSSOVÁ, E. (ed.) (1957): *Kapitoly z dejín slovenskej filozofie*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- VÁROSSOVÁ, E. (ed.) (1965): *Prehľad dejín slovenskej filozofie*. Bratislava: Vydavateľstvo SAV.
- VEYNE, P. (1998): *Ako písať o dejinách*. Bratislava: Chronos.
- ŽDANOV, A. A. (1950): *O umení*. Bratislava: Pravda.

---

VEGA 1/0394/23 Pokolenia slovenskej filozofie: generačné a dobové impulzy v ideovej kinetike slovenskej filozofie 20. storočia.

---

Rudolf Dupkala  
Inštitút filozofie a etiky  
Filozofická fakulta  
Prešovská univerzita v Prešove  
Ul. 17. novembra 1  
080 78 Prešov  
Slovenská republika  
e-mail: [rudolf.dupkala@unipo.sk](mailto:rudolf.dupkala@unipo.sk)  
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1567-0704>